

Jacques Biolley

Copilul și divorțul

**Cum ne protejăm copiii
de efectele divorțului**

Prefață de dr. Bertrand Cramer,
profesor onorific de psihiatrie infantilă

Traducere din limba franceză
de Cristina Vasilescu

p h i l o b i a

Prefață

Această carte ar putea avea următorul subtitlu: „Cum să protejăm copiii după despărțirea părinților“.

Autorul descrie unul dintre cele mai frecvente și mai dăunătoare efecte pe care le are despărțirea părinților asupra copilului. Este vorba despre situația în care unul dintre adulți face din copil principalul său aliat, îndepărtându-l totodată de celălalt părinte, ce va fi supus unei reale înstrăinări. Această acaparare a copilului presupune diverse stadii, de la o simplă descalificare a celuilalt părinte, până la un nivel de profundă fuziune cu cel mic și de influențare a gândurilor și a sentimentelor lui. Fără ca măcar să-și dea seama, copilul devine prizonierul unuia dintre părinți, identificându-se cu cauza acestuia și ajungând să refuze întâlnirea cu celălalt. Atunci când este foarte puternic, un asemenea sistem duce la instituirea a ceea ce autorul numește un „regim închis“: nimeni – nici familie, nici judecător, nici psihoterapeut – nu îl poate penetra. Este descris în detalii foarte concrete modul în care acest sistem guvernează toate situațiile ce îl implică pe copil: despărțirile din weekend, revenirile, vacanțele, regulile în privința banilor, formarea unui nou cuplu etc. Pentru fiecare exemplu, autorul compară soluțiile găsite în „regim deschis“ cu eșecurile cauzate de „regimul închis“.

Acest fenomen de alienare parentală poate avea consecințe psihologice și sociale considerabile, începând de la sentimentul de vinovăție, atunci când odrasla trebuie să îl părăsească pe „părintele posesiv“, și ajungând până la respingerea totală a părintelui înstrăinat.

„Regim închis – regim deschis“: iată cele două extreme între care se interpun nenumărate variante intermediare.

Cel mai mare merit al cărții de față este acela de a prezenta în detaliu și într-un limbaj simplu, lipsit de orice terminologie științifică, mecanismele psihologice care conduc la diversele forme de separare.

Este evident că, dată fiind creșterea permanentă a numărului de divorțuri (până la 40% și chiar 50% în orașele mari), societatea va trebui să se adapteze situațiilor create de acest fenomen. Formula consacrată, aplicată în general de judecători, de a-i încredința pe copiii mamei și de a-i acorda tatălui doar dreptul de vizită, nu se mai potrivește contextului actual.

Numeroși autori ce abordează această problemă propun dezvoltarea tutelei împărțite sau a custodiei alternative, care presupune aceleași drepturi pentru fiecare părinte iar, pentru copil, dreptul de a-și păstra și tatăl și mama. Sistemul „părinte rezident¹” și „părinte nerezident²” este unul riscant, care favorizează crearea unui „regim închis”.

În calitate de specialist în psihiatrie infantilă, am avut de prea multe ori ocazia să observ prejudiciile cauzate de „confiscarea” copilului de către un părinte și m-am simțit total neputincios în a desface această legătură acaparatoare.

E timpul ca juriștii specializați în probleme de familie să își adapteze deciziile la moravurile vremurilor actuale.

¹ Părintele care, după separarea cuplului, are dreptul de a-l găzdui pe copilul minor la domiciliul său, în cea mai mare parte a timpului. (n.tr.)

² Părintele care, după separarea cuplului, a primit dreptul de a-l găzdui pe copilul minor pentru perioade semnificativ mai mici decât celălalt părinte. (n.tr.)

Prefață

Le recomand această carte părinților care decid să se despartă, dar și juriștilor care se ocupă de divorțuri.

Dr. Bertrand Cramer,
Profesor onorific
de psihiatrie infantilă

Introducere

Divorțul sau separarea cuplurilor a devenit un fapt obișnuit, chiar banal. Însă tulburarea profundă pe care o resimte adultul sau copilul confruntat cu această schimbare reprezintă în continuare o situație aparte.

Faptul că știm cât de frecvente sunt aceste despărțiri nu ne este de mare folos; niciun părinte nu se simte complet pregătit în fața unei asemenea situații destabilizatoare. Și pe bună dreptate: provocările sunt multiple. Cum să-ți reconstruiești propria viață? Cum să organizezi pentru copil o existență care este fragmentată brusc în două universuri? Cum să ajungi să ai parte de liniște?

În prezent, s-a ajuns la un oarecare consens în privința acestor chestiuni, dar „regulile jocului” rămân neclare și prea puțin ancorate în realitatea de zi cu zi. Majoritatea părinților sunt constrânși să organizeze prin tatonări perioada ulterioară despărțirii și mai cu seamă acompanierea³ copiilor. Drumul este nou și insuficient marcat. E presărat cu îndoieli, cu neînțelegeri, cu suferințe. În mod frecvent, chiar și cei mai bine intenționați părinți acționează, fără să-și dea seama, în detrimentul copilului.

Cum să procedezi cel mai bine în acest context? Stabilirea unor principii de urmat ar fi zadarnică dacă ele n-ar fi

³ Proces complex care include creșterea, sprijinirea, îngrijirea, educarea, însoțirea și îndrumarea copilului pe parcursul dezvoltării sale. „Acompanierea emoțională a copilului este de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea mentală și integrarea acestuia în societate”. (*Psihologia dezvoltării umane*, A. Muntean, Ed. Polirom, 2009) (n.red.)

ancorate în viața cotidiană. De aceea, va fi probabil nevoie să ne cufundăm în realitatea existenței pentru a observa ce anume îl ajută pe copil și ce îl pune în dificultate. Acest studiu „fenomenologic” asupra parentalității⁴ fragmentate va oferi oricărui părinte repere utile, care îl vor putea ghida în tumultul despărțirii, ajutându-l să învețe cum să i se adreseze copilului sau fostului partener de cuplu pentru a aduce în familia scindată o anumită liniște.

Totuși, trebuie să amintim că nu există coparentalitate⁵ ideală. Ea se înscrie într-un proces evolutiv în care se amestecă dispute, amărăciuni și frământări. Principalul indiciu în această situație dinamică rămâne copilul: își vede el ambii părinți în mod regulat? Se dezvoltă armonios? Este acaparat? A putut el integra, în existența sa, adulți „adiționali”? Este el în măsură să asimileze transformările ce au loc în viața sa?

Experiența arată că un cuplu aflat într-o situație conflictuală nu se poate transforma subit într-un „duo parental” liniștit. Odată hotărâtă despărțirea, cursul lucrurilor va lua o altă direcție, care va fi decisivă pentru copil. Primele luări de poziție pot crea o dinamică nefastă. Pentru a evita o asemenea situație, e important să se stabilească termenii care, dimpotrivă, vor permite respectarea vieții copilului.

⁴ Noțiune care desemnează rolurile sociale ale părinților, responsabilitățile și drepturile acestora indiferent de sex, în raport cu propriii copii. Autorii Stephen Small și Gay Eastman consideră că responsabilitatea de părinte implică asigurarea resurselor de bază, protecția, asigurarea suportului pentru dezvoltarea fizică și psihică și reprezentarea intereselor copilului în comunitate. (n.red.)

⁵ Relația de colaborare dintre părinți în vederea creșterii solidare a copiilor. Apariția unor disfuncții în coparentalitate poate determina dificultăți în adaptarea socială a copilului. (n.red.)

Dincolo de diversitate

După un divorț sau o despărțire, pot surveni numeroase scenarii. Bineînțeles, nu putem aborda ansamblul situațiilor existente. Propunând un chestionar radical care se rezumă prin formula „Copil liber sau copil captiv?“, am dori să ne întărim afirmațiile și să definim două tipuri distincte de evoluție:

– aceea, în mare parte fericită și liniștită, care permite copilului să-și continue dezvoltarea și să-și păstreze libertatea de relaționare atât cu tatăl, cât și cu mama;

– aceea, mai mult sau mai puțin pervertită, potrivit căreia copilul este implicat în relația conflictuală dintre părinți în asemenea măsură încât îi sunt afectate liniștea și libertatea de a gândi.

Fenomenul cunoscut sub termenul de „relație de dominare“ se situează, în mod frecvent, în centrul despărțirilor conflictuale și poate avea efecte serioase asupra viitorului copilului. În majoritatea cazurilor, relația de dominare nu se instituie în mod voit și scopul ei nu este acela de a face rău. Ea se instalează încetul cu încetul, fără conștientizarea răului provocat. Adesea, o astfel de relație apare în momentul în care se produce separarea. Prevenirea ei este esențială. Așadar, depistarea primelor indicii ale apariției ei va fi decisivă.

Repere fragilizate

Începând din anii '60, tot ceea ce ține de cuplu, educație și genetică a suferit transformări profunde. Tipurile de conviețuire au evoluat. Căsătoria, instituție majoritară pe vremuri, a fost înlocuită cu uniunea liberă. În Franța, în 1999, a apărut o nouă modalitate legală: pactul civil de solidaritate (pacs)⁶.

⁶ În 2009, la 256.500 de căsătorii încheiate, cuplurile heterosexuale au semnat 166.250 de pacs, adică 2 pacs la 3 căsătorii, conform cifrelor furnizate de Institutul Național de Statistică și Studii Economice. (n.a.)

Legea încearcă astfel să ordoneze noile realități ale vieții (sporirea numărului de familii recompuse, creșterea speranței de viață, prima sarcină la o vârstă mai înaintată, creșterea numărului de copii născuți în afara căsătoriei etc.). Unele practici (precum întreruperea voluntară a sarcinii) sunt legalizate; separarea și divorțul sunt, din punct de vedere social, destigmatizate. În decurs de zece sau douăzeci de ani, o practică nepermisă a început să fie tolerată, apoi chiar încurajată. Să cităm în această privință cazul custodiei comune fizice (sau al autorității părintești comune, cu „locuința alternantă“ a minorului), potrivit căreia copilul petrece un timp egal în locuința fiecăruia dintre părinți, după separarea acestora. Un asemenea aranjament a fost considerat nociv până în anii '80. Totuși, datorită noilor dispoziții legale, el a putut fi încercat în mod liber în Franța, începând din anul 1993, de către numeroși părinți „pionieri“, iar rezultatele au fost, în general, atât de satisfăcătoare încât au atenuat treptat prejudecățile. Într-un final, custodia comună fizică a fost aprobată printr-o lege emisă în martie 2002. Ea poate fi aleasă de către părinți sau hotărâtă de judecătorul specializat în probleme familiale, dacă acesta o consideră potrivită. În 2007, 14,8% dintre procesele de divorț s-au soldat printr-o decizie de custodie comună fizică.

Dincolo de orice judecată de valoare legată de locuința alternantă, acest proces rapid (desfășurat pe parcursul a circa douăzeci de ani) ilustrează capacitatea de schimbare a mentalităților în ceea ce privește separarea cuplului și organizarea vieții.

O asemenea efervescentă de idei are drept consecință lipsa unor repere stabile. Cu toate acestea, ea dă naștere unor inovații și unor întrebări: există o alternativă la sistemul tradițional care desemnează un părinte principal (la care locuiește copilul) și un părinte secundar? Ce soluții găsim pentru ca un copil să poată menține pe termen lung o relație de calitate cu fiecare dintre părinți?

Introducere

Transformările sociale recente ne permit să sperăm că, după mai multe decenii de tatonări, acompanierea copiilor proveniți din cupluri destrămate va putea să evolueze și să beneficieze de o mai bună înțelegere între părinți. Fie ca această carte să contribuie în acest sens.

Capitolul I

Începuturile separării

Suferință și dezamăgire

Cu toate că numărul divorțurilor prin consimțământ mutual este într-o continuă creștere, separarea cuplului cu copil generează incertitudine și teamă. O asemenea decizie este precedată, în general, de o perioadă marcată de conflicte sau de răcire a relației. Circumstanțele care conduc la acest deznodământ sunt multiple.

De cele mai multe ori, disfuncțiile comportamentale ale celor doi părinți, ce pot apărea după separare, nu sunt dezvăluite și nici contracarate, pentru că niciun terț (judecător ori psihoterapeut) nu va fi solicitat să intervină decât în foarte puține situații. În cazul unei atitudini nepotrivite a părinților, copilul va ajunge așadar să sufere vreme îndelungată, fără a beneficia de sprijin de specialitate.

Adulții care descoperă dificultățile despărțirii și pe cele ale parentalității fragmentate trec printr-o perioadă de suferințe. În mod inevitabil, ei se confruntă cu un sentiment de eșec legat de reconsiderarea propriilor idealuri. Este o perioadă de deziluzii, uneori de depresie. Se vor produce schimbări importante în viețile lor, iar în jurul copilului, care trebuie protejat, începe să se desfășoare o puternică mobilizare afectivă.

Acesta este contextul în care se înscriu primele acte sau primele cuvinte ale părinților despărțiți. Prin urmare, ei trebuie

tratați cu toată empatia necesară. Unele reacții sunt impulsive și pot fi tulburătoare. O parte sacră a legăturii familiale pare a fi profanată. Uneori, în cazul despărțirii provocate de existența unei alte relații amoroase, partenerul înșelat resimte acest fapt ca pe un sacrilegiu. El poate considera că a fost trădat, idee care va condiționa pentru totdeauna viitorul. Pe fondul ranchiunii, relația dintre părinți riscă să rămână vreme îndelungată prizonieră a litigiului conjugal.

Această dinamică poate fi însă evitată. Dacă cei doi parteneri reușesc să instituie „amnistia“ în privința evenimentelor din viața de cuplu, se pot pune bazele unui nou tip de relație, în beneficiul copilului. Doar într-un astfel de context lipsit de conflicte se pot găsi frazele și atitudinile care îi permit copilului să se îndrepte în deplină libertate către tatăl sau mama lui.

Copilul în mijlocul tumultului

În momentul separării părinților, copilul suferă, fără îndoială, un șoc. Chiar dacă s-a confruntat anterior cu tensiunea din jur, fiind martor la unele conflicte și chiar dacă a sperat la o despărțire (în măsura în care a asistat la banalizarea acestui fenomen), vestea destrămării cuplului rămâne cutremurătoare, provocând o conștientizare brutală: începe o eră nouă, ale cărei contururi sunt neclare și neliniștitoare.

Din păcate, în mod normal, șocul nu este urmat de o clarificare rapidă a situației. În Franța, procedura divorțului durează între opt și optsprezece luni. Cuplurile care trăiesc într-o uniune liberă sunt mai puțin condiționate de aceste amânări birocratice; ceea ce nu înseamnă totuși că nu traversează și ele o fază dificilă, pe parcursul căreia trebuie să se pună de acord în numeroase privințe. Prin forța lucrurilor, această perioadă este propice disputelor și reactivării conflictului.

Destrămarea celulei familiale, constituită dintr-un tată și o mamă care trăiesc sub același acoperiș, este un proces pe care copilul îl depășește lent. Principalele lui puncte de reper sunt perturbate (locuință, mod de viață, prezența părinților). Este o adevărată criză existențială care provoacă stres, îngrijorare, îndoieli și, uneori, dezinteres școlar și deprimare.

În cel mai bun caz, copilul depășește această încercare, dar poate trăi o multitudine de sentimente tulburătoare, pe care le amintim mai jos.

Teama de abandon. Ruperea legăturii dintre părinți dovedește că nicio relație nu este ferită de riscul despărțirii. În consecință, apare un sentiment de nesiguranță care îi produce copilului o nevoie încă și mai mare de comuniune și de asigurare. În astfel de momente, îndeosebi adolescenții dovedesc un talent deosebit în a pune la încercare legăturile, animați fiind de o imensă nevoie de relații rezistente la orice ofensivă.

Tentația negării. Copilul încearcă să-și aline suferința minimalizând povara evenimentelor. Această reacție e însoțită de perspectiva unei posibile reconcilierii a părinților.

Refularea. Copilul lasă uneori impresia că nu simte nimic, dar își ascunde emoțiile. Repercusiunile asupra lui sunt amânate, gata să se manifeste sub forma unor simptome.

Sentimentul de neputință. Pentru a lupta împotriva angoasei, copilul își atribuie puterea de a acționa în favoarea împăcării părinților lui; totuși, el trebuie să facă față propriei neputințe. Această constatare dureroasă va provoca diverse reacții care sunt atât de legate între ele încât pot forma un cerc vicios.

Sentimentul de vinovăție. Copilul este tentat să își asume responsabilitatea, într-o anumită măsură, pentru despărțirea părinților, ceea ce reprezintă o manieră de a lupta împotriva sentimentului de neputință. Într-adevăr, suferința copilului se atenuază atunci când își imaginează că a avut un rol în desfășurarea evenimentelor. Dar iluzia unei reconcilierii îi va provoca decepție și un puternic sentiment de neputință.

Mâhnire și deziluzie. Despărțirea părinților, de care copilul este atât de atașat, îi alterează acestuia profund imaginea idealizată a tatălui și a mamei, dar și a întregului său univers. Trecutul este privit cu nostalgie. Vremurile fericite par să fi apus. Domină amărăciunea, chiar dacă atmosfera familială nu era agreabilă nici înainte.

Sentimentul de sfâșiere și conflictul de loialitate. Animat de o formă de devotament atât față de mamă, cât și față de tată, copilul se abține să-și manifeste pe deplin atașamentul pentru fiecare dintre cei doi. El are tendința de a-l proteja pe părintele perceput ca fiind cel mai vulnerabil.

*Parentificare*⁷. Copilul adoptă o postură nouă, care constă în dorința de a se responsabiliza, indiferent de vârsta pe care o are. El ar vrea să joace rolul unui susținător al părinților sau al fraților și surorilor sale. Această atitudine permite atenuarea sentimentului de vinovăție și de neputință. Este, de asemenea, un mod de a lupta împotriva suferinței și a fricii de abandon.

⁷ Procesul de inversare a rolurilor în familie prin care copilul este forțat să acționeze ca părinte al propriilor părinți, al fraților ori al surorilor, prin asumarea unor responsabilități nepotrivite cu gradul său de dezvoltare și care nu sunt nici recunoscute, nici recompensate. Parentificarea este consențința unei îngrijiri parentale deficitare. Termenul a fost introdus de psihiatrul Ivan Boszormenyi-Nagy în 1973. (n.red.)

O singură mamă, un singur tată

Copleșit de unele dintre aceste sentimente și derutat de nou-tatea situației, copilul își va dori să se solidarizeze cu unul dintre părinți.

Oricare ar fi modalitățile despărțirii, va fi nevoie de o mare vigilență din partea ambilor părinți pentru a evita capcana latentă a unei alianțe cu copilul. Numai prudența îl va putea salva pe copil de la un trai captiv între două loialități inconciliabile.

Mai este oare necesar să amintim că un copil are o singură mamă și un singur tată (cu excepția unor situații speciale, datorate mai ales homoparentalității, adopției sau noilor practici ale științelor biologiei)? Această realitate de bază inspiră o înțelepciune ce ar trebui să se impună asemenea unui jurământ lăuntric: „Copilul meu, tu ai doar o mamă (sau doar un tată). Iar eu, care sunt tatăl tău (sau mama ta), o să respect cealaltă persoană și o să-ți vorbesc frumos despre ea. În ciuda conflictelor existente, aș vrea tare mult să ai acces liber la mama ta (sau la tatăl tău). De altfel, doresc să îmi asum responsabilitatea în această privință, pentru că eu însumi (însămi), și nimeni altcineva, am ales să-mi unesc viața cu cea a persoanei respective, astfel încât să concep un copil. Prin urmare, chiar dacă sunt tentat(ă) să mă lupt cu fosta mea parteneră (fostul meu partener), o să mă abțin din răspuțeri. Fiindcă știu că fiecare acțiune împotriva mamei tale (sau a tatălui tău) este o lovitură la adresa ta – deși pretind că te iubesc.”

Loialitate

Un adevăr ce trebuie reamintit este cel al „loialității” copilului față de părinți. Încă de la naștere (și poate deja din viața intrauterină), copilul percepe așteptările (chiar neexprimate) ale tatălui și ale mamei lui. Acest fenomen este în permanență activ